

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Підручник

Харків «Майдан» 2020

УДК 94(100)
I-90

Рецензенти:

- І. Й. Бойко** – доктор юридичних наук, професор
С. Д. Сворака – доктор юридичних наук,
доктор історичних наук, професор
Л. Г. Удовика – доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 26.02. 2020 року)*

I-90 **Історія** держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
ISBN 978-966-372-787-5.

Підручник підготовлений відповідно до стандартів вищої професійної освіти України. Автори, враховуючи новітні здобутки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зосередили свою увагу на тих подіях та фактах державно-правової історії, які мали визначальний вплив на загальний розвиток інститутів держави і права. Також розглянуто державо-та правотворення тих країн, які тією чи іншою мірою у різні епохи та періоди мали значний вплив на розвиток людської цивілізації, на становлення та розвиток державно-правових інститутів інших країн. У підручнику містяться теми, де розкриваються особливості історії держави і права зарубіжних країн в різні періоди їх виникнення, становлення та функціонування. Окремий розділ присвячено історико-правовому аналізу процесів становлення та розвитку Європейського Союзу, а також його відносинам з Україною.

Матеріал викладається системно, у хронологічній послідовності (з часу виникнення перших державних утворень до сьогодення) та у доступній для розуміння формі. Підручник містить глосарій, питання для самоконтролю, рекомендовану літературу – основну (підручники, навчальні посібники) й додаткову (наукові статті, монографії тощо) до кожного розділу.

Для науковців, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, студентів, юристів-практиків, широкого загалу читачів.

УДК 94(100)

Авторський колектив:

Вступ – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України *О.М. Бандурка*

Розділ 1 – доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України *О.М. Бандурка*; доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України *О.М. Головка*

Розділ 2 – кандидат історичних наук, доцент *І.А. Логвиненко*; кандидат юридичних наук, доцент *Є.С. Логвиненко*

Розділ 3 – доктор юридичних наук, професор *О.А. Гавриленко*; доктор юридичних наук, професор *Т.Л. Сироїд*; кандидат юридичних наук, доцент *Л.О. Фоміна*

Розділ 4 – кандидат історичних наук, доцент *С.Ю. Іванов*; кандидат юридичних наук, доцент *О.Ю. Загуменна*

Розділ 5 – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України *О.М. Головка*; доктор історичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України *В.А. Греченко*

Розділ 6 – кандидат історичних наук, доцент *Б.Г. Головка*; кандидат юридичних наук, доцент *Ю.А. Холод*; доктор юридичних наук, доцент *Обрусна С.Ю.*

Розділ 7 – доктор юридичних наук, професор *М.Ю. Бурдін*; кандидат історичних наук, доцент *Г.Г. Дедурін*

Розділ 8 – доктор юридичних наук, професор *В.Є. Кириченко*

Розділ 9 – доктор юридичних наук, доцент *Д.В. Швець*; кандидат юридичних наук, доцент *А.В. Войціховський*; кандидат юридичних наук, доцент *О.С. Устименко*

§6.2. Велика Британія (Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії)	387
§6.3. Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина)	396
§6.4. Франція (Французька Республіка)	406
§6.5. Чехія (Чеська Республіка)	417
§6.6. Польща (Республіка Польща)	423
§6.7. Сербія (Республіка Сербія)	428
§6.8. Основні риси права країн Східної та Південно-Східної Європи	435
Контрольні питання	439
Рекомендована література	441
Розділ VII. ДЕРЖАВА І ПРАВО ОКРЕМИХ КРАЇН	
АМЕРИКИ В НОВІТНІЙ ЧАС	443
§7.1. Сполучені Штати Америки	443
§7.2. Канада	455
§7.3. Бразилія (Федеративна Республіка Бразилія)	458
Контрольні питання	462
Рекомендована література	463
Розділ VIII. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО	
РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ КРАЇН АЗІЇ В НОВІТНІЙ ЧАС	465
§8.1. Іран (Ісламська Республіка Іран)	465
§8.2. Ізраїль (Держава Ізраїль)	480
§8.3. Китай (Китайська Народна Республіка)	489
§8.4. Японія (Держава Японія)	502
§8.5. Індія (Республіка Індія)	513
Контрольні питання	525
Рекомендована література	527
Розділ IX. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД УТВОРЕННЯ	
ТА РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	529
§9.1. Європейська інтеграція, передумови створення єдиної Європи	529
§9.2. Основні етапи формування Європейських співтовариств і Європейського Союзу	540
§9.3. Європейський Союз, як нова організація політичної влади в Європі.	548
§9.4. Організаційна структура Європейського Союзу.	557
§9.5. Україна в процесах євроінтеграції.	564
Контрольні питання	578
Рекомендована література	579
Глосарій понять і термінів	583
Список використаних та рекомендованих джерел з дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»	605

Розділ ІХ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

(Швець Д.В., Войціховський А.В., Устименко О.С.)

§9.1. Європейська інтеграція, передумови створення єдиної Європи

Ідея створення єдиної Європи існувала в думках багатьох європейських політиків в різні часи, однак лише у другій половині ХХ ст. вона нашла своє практичне втілення.

Процес інтеграції став одним із найбільш динамічних напрямів діяльності європейських держав, про що свідчать зміни, які відбуваються в її змісті під впливом трансформації цілей і завдань, форм, методів, способів, засобів і результатів реалізації процесу міждержавного об'єднання. Вона передбачає постійний пошук гнучких, але водночас переконливих і довгострокових підстав, здатних переорієнтувати відносини між колишніми суперниками чи навіть ворогами зі стану конфлікту на лояльне, а в ідеалі – партнерське ставлення. Регіональна інтеграція виступає однією із сучасних загальних тенденцій суспільного розвитку, що передбачає трансформацію державно-правових систем.

Термін «інтеграція» походить від латинського «integer» і означає: а) стан пов'язаності окремих диференційованих частин в ціле; б) процес відновлення цілісності, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, який призводить до

такого стану. Такий підхід до визначення даної категорії дозволяє тлумачити її зміст у широкому діапазоні. Крім того, аналіз літератури з проблем інтеграції дозволяє дійти висновку, що «інтеграція» належить до понять, яким властиво з часом змінювати зміст.

У сучасних умовах розвитку міждержавних відносин під **європейською інтеграцією** слід розуміти процес політичної, юридичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції європейських держав в єдине ціле.

Європейська інтеграція є складним та суперечливим соціально-економічним процесом налагодження тісного співробітництва європейських держав. Вона є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – намагання посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот.

Фактори, що лежать в основі європейської інтеграції почали складатися задовго до заснування Європейського Союзу, ще в Середньовіччі. Разом узяті, вони утворюють комплекс історичних передумов, які підготували і зумовили появу на світ Європейського Союзу і успішність здійснюваних ним перетворень.

Вирішальну роль зіграли зміни в економічному базисі, що не применшує значення інших передумов: політичних, культурних і ідеологічних.

Передумови європейської інтеграції (створення єдиної Європи):

– *Економічні*. Економічні передумови утворення Європейського Союзу полягають в процесі інтернаціоналізації господарських зв'язків, у результаті яких відбувається формування міжнародного ринку і його головних складових, транснаціональних корпорацій і банків, міжнародної кооперації та поділу праці, закордонних інвестицій капіталу і валютних операцій; міграції робочої сили тощо.

Вихід господарських зв'язків за межі державних кордонів поставив питання про формування ще більшої політич-

ної організації народів Європи. Нею і стали Європейські співтовариства, першим великим починанням яких послужило створення саме загального ринку (за допомогою скасування всіх національних бар'єрів на рух товарів, робочої сили, інших факторів і результатів виробництва).

Національні держави в рамках Європейського Союзу не ліквідуються, але поступово добровільно обмежують свій суверенітет на користь цього наддержавного формування. При цьому інтеграція в економіці поступово втягує в цей процес і інші сфери суспільного життя: політичну, інформаційну, соціальну, культурну тощо, які з часом також переходять до сфери відання ЄС.

– *Політичні.* Політичні передумови інтеграційного процесу сформувався ще в Середньовіччі. Залежно від територіальної сфери дії їх можна поділити на дві групи: внутрішні і зовнішні, хоча терміни в даному випадку є умовними.

Внутрішні політичні передумови характеризують особливості взаємин європейських країн одна з одною, зовнішні – визначають положення Європи, перш за все, західної її частини, до інших (неєвропейських) країн і регіонів планети. Внутрішні та зовнішні передумови можна з легкістю побачити, окинувши поглядом політичну карту Європи і світу в цілому. Перше на що, спрямовується увага – наявність на відносно невеликій території значної кількості держав, кожна зі своїми кордонами, органами влади, законодавством, армією, поліцією тощо.

Співіснування на вузькій ділянці безлічі країн створює сприятливе підґрунтя для територіальних конфліктів між ними, в тому числі військових, які впродовж попередніх століть (особливо, в ХХ ст.) забрали життя мільйонів європейців, не кажучи вже про завдані збитки економіці, культурі, добробуту і психічному здоров'ю населення.

Мирні договори, пакти про ненапад або про «вічний мир», які склалися між окремими країнами, неодноразово порушувалися, і немає ніякої гарантії, що вони будуть дотримуватися в майбутньому.

Потреба у припиненні конфліктів між державами не єдиний фактор політичного порядку, який підштовхує народи Європи до об'єднання і створення спільних органів управління. Протягом усієї європейської історії значну роль відіграли також зовнішні фактори, зокрема, об'єднання перед можливим агресором, спільним зовнішнім ворогом.

Уперше подібну думку найбільш чітко висловив великий німецький філософ XVIII ст. І. Кант, який писав не лише про європейську, а й про всесвітню федерацію, як спосіб встановлення «загального миру».

Уже в XX ст. дана ідея отримує конкретне вираження в проєкті створення Сполучених Штатів Європи за зразком США. Ця ініціатива вперше з'явилася ще в середині XIX ст. і була популяризована великим французьким письменником і громадським діячем В. Гюго. На III Міжнародному конгресі з миру в Парижі 21 серпня 1849 р. В. Гюго представив проєкт нового устрою в Європі, в якому порівнював діяльність Сполучених Штатів Америки із Сполученими Штатами Європи. У своїй промові він заявив, що «Сполучені Штати Європи і Сполучені Штати Америки співпрацюватимуть, скріпивши рукостискання через океан».

Ідея В. Гюго знайшла своїх прихильників, і згодом в Європі з'явилися регіональні об'єднання, чия діяльність була спрямована на розвиток міжнародного співробітництва у сфері європейської інтеграції. У Берні був налагоджений випуск інформаційного журналу під однойменною назвою – «Сполучені Штати Європи». У 1867 р. в Женеві була заснована організація «Міжнародна ліга миру і свободи». До неї увійшли представники різних країн і суспільних верств, серед яких найбільш помітними постатями були: В. Гюго, М. Бакунін, М. Огарьов, Дж. Мілль, Дж. Гарібальді тощо. Саме В. Гюго виступив ініціатором створення такої організації, запропонував свої послуги щодо підготовки ідеологічної основи та 4 вересня 1868 р. у відкритому листі заявив, що республіка «Сполучені Штати Європи» вже існує з юридичної точки зору. Подальшим планам завадила

війна, яка відбувалася між Пруссією і Францією в 1870-1871 рр. У розумінні В. Гюго оновлена Європа в недалекому майбутньому могла б виглядати таким чином: форма правління буде обрана виходячи з того, яка держава стане основою для майбутніх Сполучених Штатів Європи (якщо Пруссія – імперіалістичний, якщо Франція – республіканський лад); відсутність внутрішніх кордонів; бездефіцитний бюджет; вільне внутрішнє переміщення жителів; свобода слова й віросповідання.

Затятим прихильником створення «Сполучених Штатів Європи» був імператор Німецької імперії Вільгельм II. На його думку, такий союз зміг би стати протипагою Сполученим Штатам Америки. Великобританія, Франція і Туреччина охоче б підтримали цю ідею і приєдналися до створення оборонно-наступального союзу. Надалі у Вільгельма II з глобальної ідеї єдиної Європи дозрів план створення Троїстого союзу – між Німеччиною, Францією і Великобританією. Цими ідеями він поділився з австрійським міністром закордонних справ графом Л. Берхтольдом. І, навіть, після 4 серпня 1914 р. ідея об'єднання Європи все ще здавалася кайзеру реальною.

Сама ідея об'єднаної Європи набула широкої популярності в роки Першої світової війни. Вважалося, що це дієвий спосіб вирішити суперечності між європейськими державами на той час. Пропонувалося домогтися миру, перетворивши повоєнні європейські країни в щось подібне штатам Північної Америки.

Скептичну позицію щодо створення об'єднаної Європи зайняв лідер більшовиків В. Ленін. Він і його партія заявляли про мирне об'єднання капіталістичних країн у політичному маніфесті ЦК РСДРП «Війна і Російська соціал-демократія», опублікованому в газеті «Соціал-демократ» від 1 листопада 1914 р. У статті мовилося, що гасло «Сполучені Штати Європи» безглузде і брехливе поки за допомогою революції не будуть позбавлені влади німецькі, австрійські та російські монархи. У наступній статті «Про

гасло Сполучених Штатів Європи» від 23 серпня 1915 р. у тій же газеті, В. Ленін прямо зазначав, що при капіталізмі в Європі таке об'єднання або неможливе, або реакційне. Л. Троцький виступив із заявою, що по закінченню війни він бачить Європу відтворену не дипломатами, а пролетаріатом. На його думку повинно бути створено Федеративну республіку Європи. При цьому, економічна еволюція вимагає скасування національних кордонів. Лише Федеративна республіка Європи може дати світові мир.

Одним із прихильників створення Сполучених Штатів Європи був чехословацький філософ, політичний діяч і в майбутньому перший президент Чехословаччини – Т. Масарик. Об'єднання Європи було для нього головною метою діяльності. Він бачив «Нову Європу» співдружністю великих і малих держав, де жодна нація не повинна використовувати іншу націю як засіб для своїх цілей. У жовтні 1918 р. Т. Масарик заснував у США Центральноевропейську унію, метою якої передбачалася координація зусиль на звільнення пригнічених народів. Навколо себе Т. Масарик згуртував політиків-емігрантів, що представляли одинадцять народів Центральної і Південно-Східної Європи. Зрештою його погляди трансформувались з глобального масштабу в локальний. Він акумулював свої зусилля на створенні в Центральній та Східній Європі – Сполучених Штатів Східної Європи. Цей проект обговорювався у грудні 1918 р. в Парижі разом із румунським міністром закордонних справ і грецьким прем'єром-міністром. Йшлося про федерацію тринадцяти держав, розташованих між Німеччиною та Російською імперією, яка б з півночі на південь охоплювала країни від Фінляндії до Греції. Зрештою представники вищезгаданих країн відмовилися надавати підтримку реалізації цього задуму і єдиним результатом стало створення у серпні 1920 р. – Малої Антанти. З часом й сам Т. Масарик залишив сподівання на успішну реалізацію своїх задумів.

Після закінчення Другої світової війни з пропозицією заснувати Сполучені Штати Європи виступив В. Черчилль.

У своїй відомій промові, яку він виголосив в університеті Цюріха 19 вересня 1946 р. британський політик (в той момент – лідер опозиції) закликав «поновити європейську сім'ю» та забезпечити її новою структурою. Саме Сполучені Штати Європи можуть надати європейським країнам можливість жити та розвиватись в умовах миру, безпеки та свободи. При цьому в якості «друзів і гарантій нової Європи» повинні були виступити три найбільші на той момент держави планети: США, Великобританія і СРСР. Під час цього з'їзду в Цюріху лідери Руху Опору і європейські федералісти сформуваали наступні завдання для реалізації нового європейського союзу: забезпечення миру і безпеки в Європі; ліквідація кордонів між країнами Європи; оздоровлення економіки країн Європи; симетрична відповідь на об'єднання країн Східної Європи під керівництвом Радянського Союзу.

До середини ХХ ст. європейські країни так і не наважилися об'єднатися в єдину Європу. Серед основних перепон на цьому шляху можна вказати наступні: страх європейців перед змінами та відмовою від національної самоідентичності і патріотизму; намагання не допустити возвеличення та гегемонії Німеччини; мовне різноманіття; політична воля та ідеологія направлена більше на самоізоляцію аніж на співтовариство; культурна різноманітність; відсутність релігійної єдності та явний поділ Європи на Західну та Східну за релігійними вподобаннями.

Однією з найважливіших тенденцій розвитку після Другої світової війни було прагнення до економічної, політичної і військової інтеграції. У ній знайшли своє вираження об'єктивно існуюча історична тенденція до інтернаціоналізації господарського життя, політики, науки, культури, прагнення народів до взаємного зближення і співпраці.

Французький уряд, бажаючи модернізувати свою важку промисловість, зрозумів, як багато підприємств на сході Франції залежить від наявності великих запасів вугілля Німеччини. Завдання забезпечення стабільних поставок

вугілля підштовхнуло його до ідеї формування спільноти щодо врегулювання цього питання. Ця ідея знайшла своє вираження в, так званій, «Декларації Шумана».

Автором «плану Шумана» був ще невідомий широкому загалу французький фінансист Ж. Монне, який на сьогодні вважається головним архітектором Європейських співтовариств. Навесні 1950 р. він розробив план, який втілювався у створенні Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). У 1955 р. Ж. Монне заснував спеціальну організацію – Комітет боротьби за Сполучені Штати Європи. Членами цього комітету, який існував до 1975 р., були провідні європейські політики і державні діячі, такі як канцлери ФРН В. Брандт і Г. Шмідт, президент Франції В. Жискар д'Естен тощо. Однак, Ж. Монне став свідком багатьох неуспішних спроб об'єднати Європу і прийшов до висновку, що намір створити нову європейську інституцію є не здійсненим.

Згодом Ж. Монне зрозумів, що його план може стати реальністю, якщо її підтримає якийсь впливовий політик. Згодом текст плану був переданий Р. Шуману (французький дипломат, міністр закордонних справ Франції, один з «батьків-фундаторів» європейської інтеграції), який погодився його відстоювати в політичних колах. Так, 9 травня 1950 р. міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував ідею щодо об'єднання металургії, залізної руди та вугільної промисловості Франції та Західної Німеччини.

Близько року зайняла робота над доведенням проекту до стадії конкретної угоди. І лише, в 1951 р. було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Своєю метою об'єднання проголосило сприяння економічному розвитку країн-членів шляхом утворення загального ринку для продукції вугільної і металургійної промисловості.

Завдяки створенню ЄОВС державами-членами була реалізована функціоналістична модель європейської інтеграції. Федералістські спроби форсувати процес політичної інтеграції виявилися невдалими. Тому початком процесу реальної європейської інтеграції прийнято вважати ство-

рення Європейського об'єднання вугілля і сталі, в рамках якого держави-члени вперше на добровільних засадах передали частину своїх функцій наднаціональному органу.

Зважаючи на те, що сам проект щодо створення Сполучених Штатів Європи, так і не був реалізований, він усе ж таки не давав спокою багатьом європейським політикам у наступні десятиліття. До початку 2001 р. намагання щодо створення Сполучених Штатів Європи було закріплено в програмних документах Європейської народної партії, яка з 1999 р. мала найбільшу фракцію в Європейському парламенті. Пізніше ця ідея була замінена терміном «Федеративний Європейський Союз».

У 2002 р. колишній президент Франції В. Жискар д'Естен представив перший проект доповіді «Конвенції про майбутнє Європи». У своєму документі він запропонував перейменувати Європейський союз в Сполучені Штати Європи або, навіть, Єдину Європу. Передбачалася зміна структури ЄС в конфедерацію держав з розширенням до 30 членів і подальшим перейменуванням. Усі громадяни повинні були визнати себе європейцями і бути наділені подвійним громадянством: отримати європейське і зберегти своє національне. У проекті доповіді також пропонувалася ідея створення Конгресу народів Європи, в який увійшли б члени Європейського парламенту та національні парламентарі. Цей орган не був би наділений законодавчою владою, але його завданням був би контроль за стратегічним напрямом розвитку. Було прямо вказано на можливість створення постійної посади президента Ради Європи, президентів держав конфедерації і глав урядів. Доповідь В. Жискар д'Естена була підтримана такими країнами як Велика Британія, Франція та Іспанія.

У 2006 р. з новим закликком до створення Сполучених Штатів Європи виступив прем'єр-міністр Бельгії Г. Верховстадт, який опублікував спеціальну книгу під назвою «Сполучені Штати Європи». Якщо Європа хоче надалі відігравати роль на світовій арені, – зазначалося в ній, – то їй

потрібно буде ще більш інтегруватися. Лише могутні Сполучені Штати Європи здатні прийняти ці виклики і відповідати на очікування наших співгромадян.

У 2017 р. лідер соціал-демократів Німеччини М. Шульц закликав створити Сполучені Штати Європи до 2025 р. Згідно з його пропозицією договір про заснування повинен бути представлений державам-членам ЄС для ратифікації, а противники цієї ідеї повинні автоматично покинути її склад. Реалізація на 2025 р. була вибрана не випадково – саме на цей рік випадає сторіччя з моменту, коли соціал-демократи вперше висловилися за цю ідею. У 2017 р. під час вибіркових опитувань населення різних країн Європи не підтримало ідею створення Сполучених Штатів Європи.

– *Культурні.* Чималу роль у створенні єдиної Європи відіграють загальні культурні традиції, які зберігають своє значення, незважаючи на всю різноманітність національних культур. Ці традиції складаються з багатьох складових, у тому числі релігійної. Ще в 1306 р. французький юрист П. Дюбуа запропонував створити в Європі «Християнську республіку». В своєму трактаті він викладає ідею європейської єдності, яка зробила б хрестові походи успішними. Необхідною умовою для цього є встановлення і підтримання миру між християнськими націями Заходу. Для реалізації цього завдання європейським політичним утворенням слід створити конфедеративну «Християнську Республіку». Вищим органом цього об'єднання мала стати асамблея, до складу якої ввійшли б володарі всіх частин конфедерації. Основним завданням цього органу було б забезпечення миру шляхом запровадження принципів християнства. Ця ініціатива П. Дюбуа вважається історично першим проектом в рамках «європейської ідеї».

– *Ідеологічні.* Велику роль у становленні Європейського Союзу відіграли загальна правова і конституційна культура, яка багато в чому була заснована на «рецепції римського права» (запозиченні). Доповняє ці процеси практика численних запозичень юридичних досягнень і політи-

ко-правових інститутів європейських країн один у одного. Європейці домоглися об'єднатися навколо концепції «європейської ідеї», тобто ідеї конституціоналізму, прав людини і поділу влади, які разом утворюють той фундамент, на якому здійснюється функціонування політичних установ як у межах окремих європейських держав, так і всього Європейського Союзу. Це не лише призвело до відносної базової однорідності європейського правового простору, але й створило сприятливі умови для подальших політичних і економічних процесів.

Історико-правове дослідження спеціалізованої наукової літератури призвело до виокремлення **додаткових передумов європейської інтеграції**, а саме:

– *необхідність протидії цілковитому домінуванню США у світовому господарстві*. Створена після Другої світової війни система міжнародних валютних та інших економічних відносин, а також мережа міжнародних економічних організацій – МВФ (Міжнародний валютний фонд), МБРР (Міжнародний банк реконструкції та розвитку), ГАТТ (Генеральна угода з тарифів і торгівлі, у 1995 р. перейменована в СОТ) – були побудовані таким чином, щоб зміцнити економічне становище і вплив США, які також домінували у політичних союзах: НАТО (Організація Північноатлантичного договору), АНЗЮС (Пакт про взаємну оборону між США, Австралією і Новою Зеландією). Жодна країна Західної Європи поодиноці не могла бути рівноправним партнером чи опонентом для США чи Радянського Союзу, для цього потрібен був могутній, стійкий і довгостроковий економічний союз, єдиний економічний простір, який міг би зіставитися з національною економікою США;

– *потреба взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією*. Після багатьох років націоналістичних урядів у Європі настав час нової якісної європейської політики – час на спільне функціонування та співіснування всіх народів Європи;

– *потреба миру та безпеки.* Нова Європа та європейські країни повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирав усе більших обертів, а також перед економічною експансією США в Європі;

– *сподівання на економічний розвиток та добробут.* Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати їй мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту. Спільний ринок мав бути також гарантією вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг;

– *утримання економічного та політичного значення на міжнародній арені.* Європейці добре розуміли, що обидві світові війни значно ослабили позиції європейських країн у світі. Лише тісна співпраця цих країн у цьому напрямку допомогла б повернути той вплив, який вони втратили.

§9.2. Основні етапи формування Європейських співтовариств і Європейського Союзу

Європейська інтеграція активно почалася розвиватися з початку 50-х років ХХ ст. Її початок поклала реалізація «плану Маршалла» (програма економічної допомоги Європі після Другої світової війни, представлена в 1947 р. держсекретарем США Джорджем К. Маршаллом, яка почала діяти в квітні 1948 р.). Однією з цілей програми була протидія поширенню впливу СРСР і соціалістичних ідей на країни Західної Європи. Згідно з цією програмою було створено Адміністрацію економічного співробітництва, що загалом надала західним державам-учасникам допомоги у вигляді 13,3 мільярдів доларів США.

Для допомоги у керівництві здійсненням «Плану Маршалла» щодо економічної реконструкції Європи після Другої світової війни у квітні 1948 р. було створено Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС). Пізніше список держав-членів Організації розширився неєвропейськими країнами (нині об'єднує 35 держав-членів), а в 1961 р. він був реорганізований в Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Починаючи з моменту свого створення, ОЕСР ставить за мету посилювати економіку держав-членів, розвивати ринкову економіку та представницьку демократію, розвивати вільні ринки, сприяти зростанню як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються.

Перехід від простого міжнародного європейського співробітництва до справжнього наднаціонального співтовариства розпочався 9 травня 1950 р., коли Р. Шуман, як уже вище зазначалося, виступив з ініціативою, оприлюднивши план розроблений Ж. Монне щодо створення галузевого об'єднання – Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). А вже 18 квітня 1951 р. представниками Бельгії, Західної Німеччини, Італії, Люксембургу, Нідерландів та Франції був підписаний Паризький договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), який набув чинності в липні 1952 р.

Дату оголошення «плану Шумана» (9 травня 1950 р.) почали відзначати як «День Європи» (офіційне свято Європейського Союзу).

Наступним кроком формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу стало підписання 25 березня 1957 р. Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) (один із Римських договорів 1957 р.) з метою створення економічної спільноти, заснованому на ширшому спільному ринку.

Одночасно, згідно з Римськими договорами 1957 р. було створено Європейське співтовариство з атомної енергії (ЕСАЕ) або «Євроатом». Метою Євроатому є сприяння

розвиткові та дослідженням з атомної енергетики, створенню спільного ринку ядерного пального, контролю за ядерними виробництвами та розвитку атомних технологій у мирних цілях у рамках єдиних стандартів безпеки.

У другій половині 60-х років ХХ ст. відбувається об'єднання структур Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (ЄСАЕ) задля створення єдиних органів (Ради, Комісії, Суду тощо).

У 1968 р. був сформований єдиний митний союз. Це така форма регіональної торгово-економічної інтеграції, яка передбачає створення єдиної митної території, всередині якої скасовуються торгівельні бар'єри, не застосовуються мита й інші економічні обмеження, а на зовнішньому кордоні встановлюються однакові митні тарифи. Держави-учасники такого союзу втрачають свій митний суверенітет і діють як єдиний суб'єкт. Створення митного союзу стало першочерговим завданням після підписання Римського договору. Спільні митні процедури та правила були зібрані до купи в єдиному адміністративному документі, який замінив усі попередні нормативні акти. У митний союз входять всі держави-члени ЄС, а також кандидат у члени ЄС Туреччина і карликові держави, які межують з ЄС, – Андорра, Монако і Сан-Марино.

Наступною важливою подією стало підписання Єдиного європейського акту (ЄЄА), що відбулося 17 лютого 1986 р. Він набув чинності 1 липня 1987 р. Назва цього акту не є випадковою, адже він містив у собі положення, які передбачали зміни в установчі договори та міжурядову співпрацю у сфері зовнішньої політики. В основу ЄЄА була покладена Біла Книга. Так, відповідно до ст. 13 ЄЄА: «Співтовариство повинно здійснити необхідні заходи з метою створення внутрішнього ринку за період до 31 грудня 1992 р. Внутрішній ринок повинен становити простір без внутрішніх кордонів, у якому буде забезпечено вільний рух товарів, людей, послуг, капіталів у відповідності до Договору».

Крім того, держави-члени Європейського економічного співтовариства у травні 1992 р. уклали угоду з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) про створення Європейського економічного простору (ЄЕП).

Угода про Європейський економічний простір, сторонами якої є всі держави-члени ЄС і ЄАВТ (Ісландія, Ліхтенштейн і Норвегія), набула чинності 1 січня 1994 р. Мета цієї угоди полягає у встановленні динамічного й однорідного Європейського економічного простору (ЄЕП), що базується на загальних правилах і справедливих конкурентних умовах. Угода регулює питання вільного руху робочої сили та капіталу, але передбачає вищий ступінь регіональної інтеграції, ніж зона вільної торгівлі товарами і послугами.

6 лютого 1992 р. у Маастрихті (Нідерланди) держави-члени Європейського економічного співтовариства підписали Маастрихтський договір (формально, Договір про створення Європейського Союзу), також відомий як Договір про Європейський Союз (ДЕС), який набув чинності 1 листопада 1993 р. Це призвело до створення Європейського Союзу, як міждержавного утворення, Маастрихтський договір став великим кроком у розвитку європейського інтеграційного процесу. Він заклав нові напрями європейської інтеграції, які включали створення економічного, валютного й політичного союзів та подальше реформування правового механізму європейських співтовариств. Важливим здобутком цього договору було те, що була створена нова інтеграційна організація – Європейський Союз – яка охопила всі основні сфери суспільного життя.

Ратифікація Маастрихтського договору вивела Європейське співтовариство на рівень політичної інтеграції. Держави-члени стали на шлях об'єднання зусиль у реалізації спільної зовнішньої політики й політики безпеки, європейського громадянства, гармонізації юридичних і політичних порядків держав-членів у просторі без кордонів. Маастрихтський договір сприяв якісному прогресові

евроінтеграції, спрямовуючи динаміку співтовариства до розбудови економічного й валютного союзу, введення єдиної валютної одиниці, а також посилення соціально-економічного згуртування. Функціонування співтовариства стало водночас більш ефективним і більш демократичним у соціально-економічній сфері, однак, у політичному секторі все ж таки домінують міждержавні структури.

2 жовтня 1997 р. було підписано Амстердамський договір, який набув чинності 1 травня 1999 р. Зазначений договір вніс зміни та доповнення до Маастрихтського договору 1992 р., Договору про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (ЄСАЕ) 1957 р. Ці зміни торкнулись повноважень та напрямків діяльності, а також призвели інституційні механізми до цілей, визначених Маастрихтським договором.

Важливим етапом у формуванні ЄС стало підписання Шенгенської угоди – Угоди про скасування паспортного та митного контролю між країнами Європейського союзу. Відповідно до угоди, підписаній в містечку Шенгені (Люксембург) 14 червня 1985 р., держави-учасники погодились поступово скасовувати контроль на спільних кордонах і запроваджувати свободу пересування для всіх громадян держав-членів ЄС, які підписали цю угоду, інших держав-членів та громадян третіх країн.

Шенгенська угода спочатку була підписана п'ятьма європейськими державами (Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією і Німеччиною). Ті ж п'ять країн підписали 19 червня 1990 р. Конвенцію про введення в дію і застосування Шенгенської угоди, якою було передбачено створення Шенгенської зони з повним скасуванням регулярного паспортного контролю, уніфікацією візової політики для власників звичайних паспортів, поліцейською і судовою співпрацею. Угода набула чинності в 1995 р. для восьми країн (до первинних учасникам приєдналися Італія, Іспанія та Португалія). Це було зроблено в рамках

підготовки «Договору про утворення Європейського союзу», який вводив поняття громадянства Європейського союзу.

Шенгенська угода набула чинності 26 березня 1996 р. і діяла до 1 травня 1999 р., коли вона увійшла як складова частина законодавства ЄС – нові члени Шенгенської угоди не підписують окремих договір, а беруть зобов'язання виконувати Шенгенські правила як частину законодавства ЄС. 15 березня 2006 р. був прийнятий Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію.

Нині до Шенгенської зони входять держави-члени ЄС, окрім Ірландії, 3 країни Європейської економічної зони (Ліхтенштейн, Норвегія та Ісландія) та Швейцарія.

26 лютого 2001 р. був підписаний Ніццький договір, який вніс зміни в механізми інституційного розвитку Європейського Союзу з огляду на його майбутнє розширення. Зокрема, квоти представництва в інституціях ЄС були перерозподілені з урахуванням потенційної участі у них нових членів.

Найбільшим апогеєм інтеграційних процесів у ЄС стало підписання Договору про запровадження проекту Конституції для Європи з 29 жовтня 2004 р. Розробники, назвавши новий уніфікований документ саме Конституцією для Європи, тим самим виразили високі амбіції стосовно ще більш інтегрованого майбутнього ЄС, адже, як визначається, поняття «конституція» – це фундаментальне право суспільства, або Основний Закон держави, що визначає характер та концепцію державної влади, затверджує основні принципи, згідно з якими функціонує суспільство, закріплює юридичні гарантії прав людини та основних свобод, компетенцію вищих органів державної влади, а також встановлює межі її реалізації.

З тексту проекту Конституції для Європи явно відслідковується те, що вона виходить за межі класичного міжнародного договору, насамперед тому, що все відвертіше ставиться під сумнів діюча три з половиною століття Вестфальська система міжнародного права з її основними принципами,

закріпленими в статуті ООН, що перейшли до конституцій держав, а саме, принципами державного суверенітету, невтручання у внутрішні справи держави і непорушності кордонів.

Конституція для Європи – це об'ємний документ принципово нової для ЄС якості. Текст Конституції для Європи написаний на 21-й офіційній мові розширеного Європейського Союзу.

За структурою Конституція для Європи розділена на частини, які, в свою чергу, складаються із розділів та підрозділів. Договір про запровадження Конституції для Європи складається з Преамбули, 448 статей, викладених у чотирьох частинах, та додаткових протоколів. У частині I визначені основні елементи конституційного устрою ЄС: цінності та цілі Союзу; розподіл повноважень між державами-членами та Союзом, а також окреслено процедури ухвалення рішень у інституціях ЄС. Окрім цього, у I частині містяться положення щодо громадянства Союзу, а також визначаються принципи демократії та фінансової політики Союзу. «Хартія основних прав Союзу», проголошена в грудні 2000 р., викладена у II частині Конституції для Європи. У частині III Конституції для Європи в основному закріплено положення Договору про ЄС, що визначають засади внутрішньої та зовнішньої політики Європейського Співтовариства. А у Частині IV окреслені положення щодо порядку набуття чинності та внесення до неї змін, прикінцеві положення Конституції для Європи.

Проте, новопідписану Конституцію для Європи очікувало неабияке випробування – ратифікація в державах-членах ЄС. Як виявилось, процес ратифікації Конституції для Європи в державах-членах виявився досить складним та непередбачуваним. Усі спроби її прийняти так і не мали успіху.

23 липня 2007 р. у Лісабоні (Португалія) відбулася міжурядова конференція, яка мала на меті просування реформ та пошук альтернативи конституційному договору.

Через відсутність консенсусу серед держав-членів щодо положень конституційного договору було прийняте рішення розробити новий міжнародний договір.

13 грудня 2007 р. глави держав-членів ЄС підписали Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договір про заснування Європейської Спільноти, який набув чинності 1 грудня 2009 р. після ратифікації всіма державами-членами ЄС відповідно до їхніх конституційних процедур. Відмінність між Конституційним договором та Лісабонським договором полягає у тому, що в той час як Конституція мала на меті замінити собою Договори про ЄС, Лісабонський договір лише доповнював та вносив до них зміни (так само, як Амстердамський договір 1997 р. та Ніццький договір 2001 р.).

Лісабонський договір містить положення про інституційну реформу в Європейському Союзі. В документі передбачається створення посади Президента ЄС, скорочення кількості єврокомісарів і депутатів Європейського парламенту тощо. Європейські керівні інституції отримали більше повноважень у вирішенні загальних питань. До них відносять безпеку, боротьбу зі зміною клімату та міграційні проблеми. Всі дипломатичні функції опинилися в руках Верховного Представника ЄС із зовнішньої політики.

Лісабонський договір не вніс суттєвих змін до реалізації політики розширення ЄС: процедура та критерії вступу до ЄС залишились незмінними. Основною метою договору було збалансування інституційної рівноваги між національним та наднаціональним рівнями ЄС та ефективного розподілу компетенцій між ними.

Формально новий договір не є Конституцією – в ньому немає згадки про гімн чи прапор, як державні символи. Але документ став новим етапом у житті ЄС і зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – Конституції ЄС.

§9.3. Європейський Союз, як нова організація політичної влади в Європі

Європейський Союз являє собою економічний та політичний союз 27 незалежних держав-членів, розташованих в Європі.

На сьогоднішній день Європейський Союз займає площу близько 4 233 255 км² (7-ме місце в світі), з населенням близько 445 млн. людей (3-тє місце). Його територія простягається з північного сходу Фінляндії до південного заходу Португалії та з північного заходу Ірландії до південного сходу Кіпру. Загальний номінальний валовий внутрішній продукт складає більше 17 трлн. доларів США (2-ге місце), за паритетом купівельної спроможності – 21 трлн. доларів США (2-ге місце). ЄС, наразі, не має власних збройних сил, але сприяє військовому співробітництву його держав-членів, більшість яких є членами НАТО. Через великий політичний і економічний глобальний вплив, Європейський Союз розглядають як одну з потенційних наддержав.

Юридично в ЄС не виділено столиці, але де-факто такою є місто Брюссель (Бельгія), де базуються більшість інституцій Союзу.

Європейськими символами є прапор ЄС і Гімн ЄС, які використовуються як символи міждержавного утворення.

Прапор ЄС – це синє полотнище з 12 жовтими зірками, які створюють коло посередині. (мал.1)

Історія створення прапору ЄС починається в 1955 р. Тоді Європейський Союз існував лише у вигляді Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), до якого входило шість країн. Однак на той час існувала окрема організація з більш ширшим представництвом – Рада Європи, яка була заснована 5 травня 1949 р. для захисту прав людини та пропагування європейської культури. У той час Рада Європи підбирала собі емблему. Після активних обговорень

було прийнято нинішній варіант прапора – коло з 12 золотих зірок на блакитному тлі. Число зірок не має нічого спільного з кількістю держав-членів організації. В різних традиціях «12» є символічним числом, що означає абсолютну досконалість. Це також і кількість місяців у календарному році, і кількість цифр на циферблаті годинника, тоді як коло є ще й символом єдності.

Так народився європейський прапор, який представляє ідеал об'єднання народів Європи. На ньому сяє дванадцять зірок, як символ довершеності, повноти та єдності. Прапор залишається незмінним протягом років, не зважаючи на розширення ЄС.

Пізніше Рада Європи закликала інші європейські установи прийняти той самий прапор, і в 1983 р. його затвердив Європейський Парламент. Усі європейські інституції використовують його з початку 1986 р. З того часу європейський прапор став символом загального політичного проекту, який об'єднує всіх європейців.

Європейський прапор – це єдина емблема Комісії ЄС, виконавчого органу ЄС. Інші європейські установи та органи додають до прапора свою власну емблему.

(мал. 1)

Гімн ЄС – це один із символів об'єднаної Європи. У широкому розумінні – це гімн не лише ЄС, але й усієї Європи. Музика гімну взята з Дев'ятої симфонії, яку Л. Бетховен написав у 1823 р. У фінальній частині своєї симфонії Л. Бетховен поклав на музику «Оду до радості», написану у 1785 р. Ф. Шиллером. У цьому вірші знайшла відгук ідея братання народів, яку поділяв і Л. Бетховен.

У 1972 р. Рада Європи (той самий орган, який розробив дизайн європейського прапора) схвалила бетховенську тему «Оди до радості» в якості свого гімну. Відомому диригенту Г. Караяну було доручено написати три інструментальні аранжування – із соло для фортепіано, для духових інструментів і для симфонічного оркестру. Без слів, універсальною мовою музики, гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, на яких тримається Європа.

У 1985 р. гімн було схвалено президентами та главами урядів держав-членів ЄС як офіційний гімн Європейського Союзу. Цей гімн не має на меті замінити існуючі національні гімни держав-членів ЄС. Гімн ЄС – це утвердження спільних цінностей та їх єднання в усьому розмаїтті національних відмінностей.

З метою з'ясування сутності Європейського Союзу як окремого типу об'єднання незалежних держав виникає необхідність у з'ясуванні самої правової природи такого Союзу. З цього приводу, сучасна правова наука вирізняє три основні ***теорії пояснення правової природи ЄС***, за якими Європейський Союз – це:

- особливий різновид міжнародної міждержавної організації;
- специфічне державне утворення, різновид конфедерації або федерації;
- новий тип політико-правового утворення.

Європейський Союз – це дещо зовсім нове, що не має прецедентів в історії. Його політична система безперервно еволюціонувала із середини ХХ ст. і ґрунтується на системі міжнародних угод.

Європейський Союз – це родина демократичних європейських країн, котрі зобов'язалися одна перед іншою працювати заради миру і процвітання. ЄС – не держава, створена для того, щоб замінити собою існуючі держави; так само це не якась організація міжнародного співробітництва. ЄС – справді унікальне утворення, адже його держави-члени заснували спільні інституції та делегували їм певну частку свого суверенітету з тим, аби можна було демократично, на загальноєвропейському рівні ухвалювати рішення з конкретних питань, які становлять загальний інтерес.

Європейський Союз є результатом міжнародної солідарності, зміцнілої в контексті післявоєнних (Другої світової війни) подій у міждержавних відносинах та усвідомлених зусиль створити своєрідну єдність у Західній Європі.

Деякі науковці розглядають ЄС як нову форму наднаціональної політичної організації, що прийшла на зміну міжнародній системі суверенних національних держав. ЄС разом із його державами-членами визначається як «компонентна (багаторівнева) конституційна система», «консоціативна федерація» тощо. Такі міркування ґрунтуються на тому, що легітимність Союзу має два джерела: волю держав-членів і громадян ЄС.

На сьогодні серед науковців переважає думка, що з погляду міжнародного права ЄС є міжнародною міждержавною організацією, хоча і досить специфічною. Це об'єднання міжнародно-правове, оскільки створене шляхом укладання державами міжнародних договорів, що регулюються міжнародним публічним правом; ці договори становлять основу, на якій ґрунтуються інституційна структура та внутрішнє право ЄС. Держави-члени залишаються суверенними, незважаючи на передачу деяких своїх суверенних повноважень, яка здійснена добровільно та без порушення міжнародного права.

Специфіка Європейського Союзу як міжнародної організації проявляється в наступних аспектах:

- метою діяльності є інтеграція держав-членів;
- інституційна структура забезпечує представництво не лише держав-членів (через Європейську Раду та Раду ЄС), а й різних суспільних сил та інтересів (через Комісію ЄС – загального інтересу, Європейський Парламент – інтересу громадян, Суд ЄС – правових цінностей);

- наявне розвинуте внутрішнє право, аналогічне за обсягом і системою внутрішньодержавному; верховенство та пряма дія права ЄС у правопорядках держав-членів; передача Союзу компетенції з питань, що традиційно охоплюються суверенними повноваженнями держав.

Отже, можемо стверджувати, що на сьогодні *Європейський Союз* є міжнародною міжурядовою організацією регіонального характеру інтеграційного й наднаціонального типу, якій притаманні риси федеративної держави та міжнародної організації.

У межах Європейського Союзу здійснюється інтеграція держав-членів – їх поступове зближення через передачу все більших повноважень у регулюванні суспільного життя й вплив на рівень всього інтеграційного об'єднання, яке зростає у сфері економіки, охорони здоров'я, транспорту, телекомунікації, енергопостачання, індустріальної політики, освіти, культури, охорони навколишнього середовища, наукових досліджень і розвитку технологій, соціальної політики тощо.

Основними цілями Європейського Союзу є:

- підтримка своїх цінностей та добробуту своїх народів;
- надання своїм громадянам простору свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними із контролем на зовнішніх кордонах, придулом, імміграцією та запобіганням і боротьбою зі злочинністю;

- створення внутрішнього ринку;
- сприяння розвитку науково-технічного прогресу;
- протидія соціальній нерівності та дискримінації;

- підтримка соціальної справедливості та забезпечення рівності жінок і чоловіків, захисту прав дитини;
- підтримка економічної, соціальної та територіальної єдності держав-членів та солідарності між ними;
- повага до власного культурного та мовного розмаїття, забезпечення захисту та подальшого збагачення культурної спадщини Європи;
- заснування економічного та валютного союзу із єдиною європейською валютою «євро»;
- підтримка та поширення своїх цінностей у міждержавних відносинах за межами ЄС;
- підтримка миру, безпеки та сталого розвитку всієї планети, солідарності та взаємної поваги народів, вільної торгівлі, викорінення бідності та захисту прав людини, а також суворого дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН.

У червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради у Копенгагені було визнано право кожної європейської держави вступати до Європейського Союзу після визнання ними низки вимог за трьома критеріями (політичні, економічні і членські).

До «Копенгагенських критеріїв», що пред'являють до держав-кандидатів на вступ до ЄС відносяться:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);
- наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);
- здатність взяти на себе зобов'язання, що впливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу тощо.

Політичні критерії

Членство в ЄС під кутом зору політичних стандартів вимагає від держави-кандидата стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу

і захист меншин. Союз базується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод та верховенства права.

Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії і верховенства права у своїх конституціях, але й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції держав-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті.

З метою оцінки виконання державами-кандидатами умов членства Комісія ЄС у кожному своєму Висновку виходить за межі формального опису політичних інститутів і відносин між ними. На основі ряду детальних критеріїв вона оцінює, чи має демократія реальний характер. При цьому перевіряється, як захищаються конституційні права і свободи, зокрема, свобода слова в діяльності політичних партій, неурядових організацій і засобів масової інформації тощо.

Економічні критерії

Рік	Країна	Загальна кількість членів
1957	 Бельгія Італія Люксембург Нідерланди Франція ФРН	6
1973	 Велика Британія Данія Ірландія	9
1981	 Греція	10
1985	 Гренландія (автономна територія Данії) вийшла з Союзу	10

Рік	Країна	Загальна кількість членів
1986	 Іспанія Португалія	12
1990	 НДР (об'єдналась із ФРН, надалі як єдина Німеччина)	12
1995	 Австрія Фінляндія Швеція	15
2004	 Естонія Кіпр Латвія Литва Мальта Польща Словаччина Словенія Угорщина Чехія	25
2007	 Болгарія Румунія	27
2013	 Хорватія	28
2020	 Велика Британія (вийшла з Союзу)	27

Відповідно до Копенгагенських критеріїв, вимоги до членства у сфері економіки полягають у наявності як дієвої ринкової економіки, так і здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС.

Хронологія розширення ЄС (Станом на 1 квітня 2020 р.) наступна:

Наявність дієвої ринкової економіки характеризується такими елементами: рівновага між попитом і пропозицією, як результат вільної взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі; відсутність перешкод для доступу на ринок і виходу з нього; наявність достатньої правової бази, включаючи регулювання права власності, виконання законів і контрактів; досягнення макроекономічної стабільності, включаючи цінову рівновагу, стабільність державного фінансування та платіжного балансу; суспільний консенсус щодо найважливіших питань економічної політики; достатня розвиненість фінансового сектору для спрямування збережень на інвестування виробництва тощо.

Критерій здатності витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у рамках ЄС передбачає: наявність дієвої ринкової економіки з достатнім рівнем макроекономічної стабільності, що дає змогу суб'єктам ринку приймати рішення в атмосфері стабільності й передбачуваності; достатня кількість людських і матеріальних ресурсів, включаючи інфраструктуру (енергопостачання, телекомунікації, транспорт тощо), рівень освіти і дослідницької діяльності; ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги; рівень і темпи інтеграції держави в ЄС перед його розширенням; достатня частка малих підприємств у структурі економіки, оскільки малі підприємства отримують вигоду від спрощеного доступу на ринок.

Членські критерії

Рада ЄС дійшла висновку, що держави-кандидати мають бути здатними брати на себе зобов'язання щодо членства в ЄС у контексті відповідності цілям Договору про Європейський Союз, включаючи політичний, економічний і валютний союз.

Спільна зовнішня політика і політика у сфері безпеки є головними складовими політичного союзу ЄС.

Важливим сегментом ЄС є європейський економічний і валютний союз.

Однак слід розрізняти участь у валютному союзі, обов'язковому для всіх держав-членів ЄС, і введення в обіг «євро» як єдиної валюти. Від нових членів не вимагається прийняття «євро» як єдиної валюти, навіть, якщо вони беруть участь в економічному і валютному союзі. Участь у ньому сприятиме розвитку держав-кандидатів, введенню у перспективі «євро» як єдиної валюти для усіх держав-членів ЄС.

§9.4. Організаційна структура Європейського Союзу

Реалізація завдань і цілей Європейського Союзу, поширення його цінностей покладається на систему інститутів ЄС. Діяльність інститутів спрямована на служіння інтересам Союзу, його громадян, держав-членів та гарантування узгодженості, ефективності та послідовності політики і дій Союзу.

Основними рисами, які характеризують інституційний механізм ЄС є:

1. Поєднання інститутів двох типів – міждержавних і наднаціональних. Особи, що входять до органів першого типу, діють як офіційні представники держав-членів. Члени органів іншого типу також призначаються кожною державою, проте діють як незалежні особи, що не зв'язані жодними інструкціями своїх урядів. Такий подвійний принцип формування особового складу сприяє підтримці балансу між інтересами окремих держав-членів та інтересами Союзу в цілому.

2. Гнучкий розподіл компетенції між органами ЄС та національними урядами.

3. Побудова системи інституцій не за принципом поділу влади, а за принципом збалансованого розподілу функцій на законодавчу, виконавчу та судову.

Система управління ЄС є складною внутрішньою організаційною структурою, складовою якої є інститути, органи та установи. Як правило, вони є колективними органами, що створюються державами-членами добровільно для вирішення конкретного завдання (завдань) шляхом делегування їм частини свого державного суверенітету. Між органом і державою виникають правовідносини, через які орган наділяється якостями суб'єкта міжнародного права. В основі їх діяльності знаходяться договірні норми, в яких формулюються цілі органу, принципи та повноваження, виконавчі і законодавчі інститути.

Інститути ЄС – це керівні органи, які здійснюють найбільш важливі та широкі повноваження ЄС. Вони є відносно відокремленим, але водночас складовим підрозділом апарату ЄС, що бере участь у здійсненні (реалізації) його повноважень, функцій, діє від імені і за дорученням ЄС, має визначену компетенцію і структуру, а також наділений установчими договорами владними повноваженнями. На інститути покладено обов'язок щодо представлення і забезпечення загальних інтересів держав-членів ЄС, поширення цінностей Союзу, реалізації цілей Союзу, служіння інтересам Союзу, його громадян і держав-членів та гарантування узгодженості, ефективності та послідовності політик та дій Союзу.

У процесі європейської економічної інтеграції сформувалися сім **основних інституцій**, які мають статус органу і відображені в установчих документах ЄС: Європейський парламент, Європейська рада, Рада Європейського Союзу, Комісія Європейського Союзу, Суд Європейського Союзу, Рахункова палата та Європейський центральний банк.

– *Європейський парламент*. Разом із Радою ЄС Парламент складає двопалатну законодавчу гілку влади ЄС. До його складу входять сімсот п'ятдесят громадян Союзу та Голова, які обираються строком на п'ять років, на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного голосування. Представництво громадян є дегресивно-пропорційним з мінімальним порогом з шести представників від держави-члена. Жодна держава-член не може отримати більше ніж дев'яносто шість місць. Члени Європейського парламенту обираються у кожній державі-члені за пропорційною системою.

До функцій Європейського парламенту відносяться: законодавча (парламент поділяє законодавчі функції з Радою ЄС, спільно ухвалюючи регламенти, директиви або рішення за пропозицією Комісії ЄС, що наділена правом законодавчої ініціативи); бюджетна (разом із Радою ЄС формують бюджетну комісію, завданням якої є формування бюджету

ЄС); контрольна (здійснює контроль над діяльністю Комісії ЄС і Ради ЄС).

Парламент розробляє пропозиції щодо встановлення положень, необхідних для обрання його членів шляхом прямих загальних виборів згідно з уніфікованою процедурою в усіх державах-членах або згідно з принципами, спільними для всіх держав-членів; спільно з Радою ЄС встановлює правила щодо діяльності політичних партій на європейському рівні; обирає Європейського омбудсмена; заслуховує звіт Комісії ЄС про її роботу; заслуховує Європейську раду та Раду ЄС згідно з умовами, встановленими Регламентами; проводить обговорення річного загального звіту, що подається йому Комісією ЄС тощо.

Місце розташування Європейського парламенту: м. Страсбург (Франція), м. Брюссель (Бельгія), м. Люксембург (Бельгія).

– *Європейська рада* (вищий політичний орган). До її складу входять глави держав або урядів держав-членів, Голова Європейської ради та Голова Комісії ЄС. У її роботі також бере участь Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки. Голова Європейської ради очолює Раду та керує її роботою, а також забезпечує на своєму рівні зовнішнє представництво Союзу з питань спільної зовнішньої та безпекової політики.

Європейська рада визначає основні стратегічні напрямки розвитку ЄС, за згодою Голови Комісії кваліфікованою більшістю призначає Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки.

Європейська рада збирається двічі на рік, її скликає Голова. Рішення Європейської ради мають характер політичної директиви та обов'язкові до виконання.

Місце розташування Європейської Ради: м. Брюссель (Бельгія).

– *Рада Європейського Союзу*. Разом з Європейським парламентом Рада ЄС є одним із двох законодавчих органів ЄС. Рада ЄС є ключовим органом, відповідальним за

прийняття рішень і координацію в галузі економічної політики ЄС. Вона відіграє центральну роль у визначенні зовнішньої політики ЄС і політики безпеки.

До її складу входить один представник від кожної держави-члена на рівні міністрів, що може брати зобов'язання та голосувати від імені уряду держави-члена, яку представляє. Представництво залежить від рівня обговорюваного кола питань.

Рада ЄС засідає за скликанням Голови за його власною ініціативою або на запит Ради одного з членів Ради або членів Комісії Європейського Союзу.

Рада ЄС відіграє ключову роль у тих галузях європейської інтеграції, де прийняття рішень відбувається на міжурядовому рівні. Найбільш компетентною вона є в сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки, а також співпраці з внутрішніх питань.

Місце розташування Ради ЄС: м. Брюссель (Бельгія).

– *Комісія Європейського Союзу* (орган виконавчої влади). Вона відстоює загальний інтерес Союзу та висуває належні ініціативи в цьому напрямку. Комісія працює як Кабінет Міністрів, до її складу входять представники держав-членів, які неофіційно іменуються комісарами.

Комісія формується кожні п'ять років. Члени Комісії обираються на підставі їхньої загальної компетенції та відданості європейській справі з осіб, чия незалежність є поза сумнівом. Вони обираються з числа громадян держав-членів на основі системи суто рівномірної ротації між державами-членами, що відображує демографічний та географічний масштаб усіх держав-членів ЄС. Голову Комісії обирає Європейський парламент.

Комісія ЄС виконує такі функції: координаційна (направляє роботу органів виконавчої влади усіх держав-членів ЄС), виконавча (забезпечує виконання бюджету ЄС, здійснює спільно з Рахунковою палатою нагляд за належним використанням фондів ЄС тощо), управлінська (ініціює щорічне та багаторічне планування діяльності Союзу

з метою досягнення міжінституційних домовленостей), координаційна (полягає в координації роботи органів виконавчої влади всіх держав-членів ЄС), законодавча (вносить законопроекти на розгляд Європейського парламенту).

Комісія ЄС у своїй діяльності забезпечує виконання Договорів та заходів, які ухвалюються установами, здійснює керівництво програмами, щорічно оприлюднює загальний звіт про діяльність Союзу.

Місце розташування Комісії ЄС: м. Брюссель (Бельгія).

– *Суд Європейського Союзу*. Суд ЄС є інститутом судової влади ЄС, який включає всю судову систему ЄС у сукупності і має:

1. Вищу ланку судової влади – *Суд ЄС*, який наділений компетенцією щодо: прийняття рішень у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична особа або юридична особа; на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами; прийняття рішень в інших справах, як передбачено Договорами.

Суд ЄС покликаний забезпечити однакове розуміння й застосування права ЄС. Діючи в межах своєї юрисдикції, він сформулював багато життєво важливих для розвитку інтеграційного процесу концептуальних положень, а також сформулював основні кваліфікаційні ознаки права ЄС. За допомогою судового тлумачення він заповнив багато прогалин та уточнив зміст деяких положень установчих договорів і актів вторинного права.

До складу Суду ЄС входять судді (по одному від кожної держави) та Генеральні адвокати, роль яких полягає в тому, щоб публічно, безсторонньо і незалежно надавати мотивовані висновки у справах, які відповідно до Статуту Суду ЄС вимагають їхньої участі. Судді та Генеральні адвокати Суду добираються з числа осіб, чия незалежність є поза сумнівом і які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на найвищі судові посади в їхніх державах,

або які є юристами визнаної компетентності; вони признаються за спільною згодою урядів держав-членів строком на шість років.

Значення Суду не обмежується лише прийняттям правозастосовних актів. Значна його заслуга полягає у формулюванні принципів і концепції побудови правової системи ЄС, які не знайшли свого закріплення в установчих актах.

2. *Суд загальної юрисдикції*, який наділений компетенцією щодо: розгляду у першій інстанції позовів та ведення провадження у справах, за винятком тих, які Статутом закріплено за Судом; розгляду касаційних позовів та здійснення провадження, ініційовані фізичними особами, компаніями і в деяких випадках державами; розгляду і винесення рішення у питаннях, направлених для отримання попереднього рішення в певних сферах, визначених Статутом. На практиці це означає, що він переважно має справу з порушенням законодавства про конкуренцію, державної допомоги, торгівлі, сільського господарства, торговельних марок.

Члени Суду загальної юрисдикції добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом, та які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на найвищі судові посади. Вони признаються за спільною згодою урядів держав-членів строком на шість років. Кількість суддів Суду загальної юрисдикції визначається Статутом Суду ЄС.

3. *Спеціалізовані суди*, до компетенції яких віднесено окремі категорії правових спорів (службові, у сфері інтелектуальної власності тощо). Ця ланка уповноважена розглядати справи в межах своєї юрисдикції у першій інстанції.

Регламент, яким створено спеціалізований суд, встановлює правила організації суду та обсяги юрисдикції, надані йому. Рішення, винесені спеціалізованими судами, можуть бути предметом права оскарження лише з питань права або, якщо це передбачено в регламенті, що створює спеціалізований суд, права оскарження по суті в Суді загальної юрисдикції.

Члени спеціалізованих судів добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом, і які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на судові посади.

Місце розташування Суду ЄС: м. Люксембург (Бельгія).

– *Рахункова палата*. Цей орган створений для аудиторської перевірки бюджету ЄС та його установ. До складу палати входять представники держав-членів ЄС (по одному громадянину від кожної держави-члена з числа осіб, що належать або належали у своїх відповідних державах до органів зовнішнього аудиту або мають спеціальну кваліфікацію для таких осіб), які є цілком незалежними у виконанні своїх обов'язків у загальних інтересах Союзу.

До повноважень Рахункової палати відносяться: перевірка звітності про всі надходження та видатки Союзу та всіх органів, служб та агенцій, заснованих Союзом, тією мірою, якою відповідний установчий документ не виключає таку перевірку; надання Європейському парламенту та Раді ЄС висновку про достовірність звітності та правомірність і правильність всіх транзакцій, що є основою звітності; контроль за якістю управління фінансами; складання річних звітів після завершення кожного фінансового року; надання допомоги Європейському парламенту та Раді ЄС у виконанні ними повноважень щодо контролю за виконанням бюджету.

Місце розташування Рахункової палати: м. Люксембург (Бельгія).

– *Європейський центральний банк*. Разом із національними банками держав-членів Європейський центральний банк створюють Європейську систему центральних банків.

Відповідно до визначеної мети основними завданнями Європейського центрального банку є: формування і реалізація грошово-кредитної політики в зоні євро; проведення операцій з іноземною валютою; управління офіційними іноземними резервами країн зони євро (управління портфелем); забезпечення безперебійної роботи платіжних систем.

Найвищим органом Європейського центрального банку є Керівна рада, до якої входять члени Правління даного

банку та керівники центральних банків держав-членів, національною валютою яких є євро. Правління Європейського центрального банку очолює Президент (Голова), якому підпорядковується Віце-президент та чотири заступники.

Європейський центральний банк направляє річний звіт про свою діяльність та про монетарну політику як попереднього, так і поточного року до Європейського парламенту, Європейської Ради, Ради ЄС і Комісії ЄС.

Місце розташування Європейського центрального банку: м. Франкфурт (Німеччина).

Окрім основних інституцій до системи управління ЄС відносяться органи і установи, які допомагають досягненню цілей Союзу. З-поміж них можна вирізнити: *дорадчі* – Європейський соціально-економічний комітет (висловлює позицію громадянського суспільства, працевластуваних, працівників з соціальних і економічних питань), Комітет регіонів (репрезентує регіональні та місцеві органи влади); *фінансові* – Європейський інвестиційний банк (фінансує інвестиційні проекти у сфері економічного розвитку ЄС і за його межами); *міжінституційні* – Європейська служба з питань зовнішньої діяльності, Статистична служба ЄС, Європейська школа управління, Європейське бюро з підбору персоналу тощо, Європол та інші.

Офіційними мовами Європейського Союзу є мови всіх держав-членів.

§9.5. Україна в процесах євроінтеграції

Здобуття незалежності Україною стало чинником нових внутрішньополітичних та зовнішньополітичних векторів, спрямованих, зокрема, на європейську спільноту. Специфіка формування геополітичних орієнтирів України значною мірою були обумовлені тим, що країна опинилася в епіцентрі двох інтеграційних хвиль – європейської і євразійської, які є кардинально різних за цілями, умовами і природою.

На вибір зовнішньополітичного курсу держави позначалися як інерція радянської спадщини, складні соціально-політичні процеси всередині країни, так і потужні зовнішні впливи. За таких умов в українському суспільстві поступово формувалося і зміцнювалося ядро прихильників євроінтеграційного курсу.

На сьогодні інтеграція України в Європейський Союз не лише остаточно визначена одним із стратегічних напрямів державної політики, але й стала переконанням більшості громадян України. Євроінтеграційна ідея стала свідомим і природним стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями. Окрім цього, значна кількість нормативно-правових документів, що регулюють відносини України з європейськими інституціями, динаміка й трансформація їх взаємозв'язків, наявність спільних напрацювань свідчать про незворотний характер європейських інтеграційних процесів в Україні.

Що ж стосується Європейського Союзу, геополітичні наслідки його східного розширення мають безпосереднє відношення до України. Насамперед, нова геополітична ситуація на європейському континенті вимагає радикальних, структурних змін із боку ЄС стосовно розвитку міжнародних відносин нового формату. Саме в цьому контексті особливо важливого значення набуває розробка принципово нової стратегії східної політики Європейського Союзу, нової філософії міжнародних відносин в центральноевропейському регіоні.

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 р., коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Союзу офіційно визнав незалежність України.

З проголошенням незалежності Україна обрала стратегічний курс проєвропейського спрямування. Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. «Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері

зовнішніх зносин» доручила Уряду «спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі УРСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах». Таким чином, були визначені основні засади зовнішньої політики України. Для підтвердження цього курсу держави на міжнародній арені 2 липня 1993 р. була схвалена постанова Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України», де одним із пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності визначено розширення участі у європейському регіональному співробітництві.

Саме цей період характеризується обранням Україною європейського шляху розвитку, налагодженням відносин з Європейським Союзом, тобто фактично закладанням фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції.

На початку 90-х років минулого століття Європейський Союз прийняв Спільну стратегію щодо України, в якій відзначив демократичний характер Всеукраїнського референдуму (був проведений 01.12.1991 р. щодо проголошення незалежності України) і закликав Україну підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог, а також розробив основні засади і межі укладення угод про співробітництво з колишніми радянськими країнами.

Як підсумок спільних зусиль Європейський Союз і Україна 14 червня 1994 р. підписали основний рамковий документ для регулювання двосторонніх відносин – Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами, яка набула чинності 01 березня 1998 р. Підписання і ратифікація Угоди засвідчили офіційне визнання Україною європейського вибору як стратегічного курсу зовнішньої політики держави і, таким чином, було висловлене бажання отримати статус повноцінного члена ЄС.

Традиційно Європейський Союз, як уже зазначалося, висуває певні вимоги для держав-кандидатів. Найважливішими з них слід визнати правові, що передбачають адап-

тацію національного законодавства до правових стандартів, що становлять спільне правове надбання держав-членів ЄС.

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами 1994 р., що є невід'ємною складовою вітчизняного законодавства, зобов'язує національні нормотворчі органи і передусім парламент приймати у більш ніж 20 пріоритетних сферах нові нормативно-правові акти з урахуванням вимог первинного і вторинного законодавства ЄС, а також привести у відповідність до них чинне українське законодавство.

Правовий масив ЄС, який держави-кандидати мають прийняти, складається з декількох десятків розділів, що охоплює економічну, політичну і соціальну сфери, внаслідок чого процес імплементації у кожній країні має довготривалий характер. Слід підкреслити, що без здійснення адаптації законодавства марно сподіватися на успішне просування у проведенні реформ економічного, соціального й політичного характеру, оскільки вона виступає базисом для останніх.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС забезпечить поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт тощо. Таке зближення із сучасною європейською системою права призведе до розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічному розвитку держави і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до європейського рівня.

Основною метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є створення повноцінної правової бази для подальшої євроінтеграції України. Політико-правові засади цього зовнішньополітичного курсу

держави отримали нормативне визначення у Стратегії інтеграції України до ЄС від 11.06.1998 р. яку було схвалено Указом Президента України 11 червня 1998 р. Стратегія визначила основні напрями інтеграційного процесу: адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини; поглиблення торгівельних відносин між Україною та ЄС, економічна інтеграція; поглиблення співпраці України та ЄС в контексті загальноєвропейської безпеки; адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС; освітня і науково-технічна інтеграція; галузева співпраця; співробітництво в галузі охорони довкілля.

Викладені в ній пріоритети набули розвитку і конкретизації у Програмі інтеграції України до ЄС від 14 вересня 2000 р., яка була схвалена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. Програма підпорядкувала процес проведення внутрішніх реформ у контексті імплементації Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами 1994 р. загальному політичному завданню досягнення «Копенгагенських критеріїв» (вимог до держав-кандидатів на вступ в ЄС) та щорічних Планів дій щодо реалізації пріоритетних положень цієї Програми.

У відповідності до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами 1994 р., сторони встановили і підтвердили намір про регулярний політичний діалог: проводити переговори на найвищому політичному рівні в рамках самітів, для спостереження за впровадженням Угоди було створено Раду з питань співробітництва, яка проводить засідання на міністерському рівні щонайменше раз на рік. Раді з питань співробітництва у виконанні нею її обов'язків допомагає Комітет з питань співробітництва. Політичний діалог на парламентському рівні здійснюється в рамках Комітету парламентського співробітництва.

Згідно зазначеної Угоди, Рада з питань співробітництва може приймати рішення про створення будь-якого іншого

спеціального комітету чи органу з метою надання допомоги у виконанні її обов'язків, і вона визначає склад та обов'язки таких комітетів або органів і порядок їх діяльності.

На підтримання європейського курсу розвитку України в 1993 р. в Києві було відкрито Представництво Комісії ЄС, а в липні 1995 р. у Брюсселі – Представництво України при ЄС.

Для Європейського Союзу розширення на Схід є однією з рушійних сил власного розвитку. Саме тому ЄС у цілому і провідні держави-члени ЄС у питанні щодо налагодження більш тісних стосунків зі своїми східними сусідами завжди керуються не стільки економічними розрахунками, скільки політичними інтересами. Так, 11 грудня 1999 р. на саміті у Гельсінкі Європейська Рада ухвалила власну Спільну стратегію щодо України, в якій чітко окреслила такі стратегічні цілі щодо України: сприяння створенню стабільної, плюралістичної демократії; підтримання стабільно функціонуючої ринкової економіки; співпраця з Україною в питанні підтримання стабільності та безпеки в Європі; розширення співробітництва з Україною в політичній, економічній та культурній сферах, а також у сфері юстиції і внутрішніх справ. У Стратегії особливий наголос було зроблено на тому, що успіх інтеграції України в економіку Європи і утвердження нею своєї європейської ідентичності безпосередньо залежать від повноцінного виконання Угоди.

Новий етап у розвитку відносин України з Європейським Союзом розпочався після чергового розширення Союзу в 2004 р., внаслідок чого ЄС і Україна отримали спільний кордон і як сусіди зобов'язані були посилити свою політичну та економічну взаємодію. Обом сторонам здавалося, що ця ситуація надасть змогу розвивати якомога тісніші відносини, що приведуть до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва.

Додаткової впевненості в цих сподіваннях надавала перемога на президентських виборах проєвропейськи налаштованого В. Ющенка. Програма діяльності Кабінету

Міністрів України «Назустріч людям», що була розроблена на основі його передвиборчої програми, визначала реалізацію європейського вибору як пріоритет зовнішньої політики держави. Взаємне порозуміння сторін щодо необхідності поглибити співпрацю між Україною і Європейським Союзом, розширити її зміст дозволило сторонам підписати в 2005 р. «План дій Україна – ЄС» (Європейська політика сусідства) на період 2005-2009 рр.

План дій Україна – ЄС – двосторонній політичний документ, який дав змогу суттєво розширити двостороннє співробітництво України з Європейським Союзом без внесення змін до чинної договірно-правової бази. За своїм змістом План дій містив перелік конкретизованих зобов'язань України у сфері зміцнення демократичних інституцій, боротьби з корупцією, структурних економічних реформ та заходів щодо розвитку співпраці з ЄС в секторальних сферах. Серед ключових здобутків у розвитку відносин протягом терміну Плану дій: надання Україні статусу країни з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС, надання Україні права приєднуватися до зовнішньополітичних заяв і позицій ЄС, укладення Угоди про спрощення оформлення віз та Угоди про реадмісію осіб, поширення на Україну фінансування Європейського інвестиційного банку (Рамкова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком), поглиблення секторальної співпраці, започаткування переговорів щодо укладення нового базового договору на заміну Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами 1994 р.

Підтримка курсу на інтеграцію до Європейського Союзу традиційно надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться в таких Постановах Верховної Ради України як: «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом» від 28.11.2002 р., Про Заяву Верховної Ради України «Про започаткування пе-

реговорів Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору» від 22.02.2007 р., Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом» від 19.05.2011 р.

Політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

5 березня 2007 р. Україна та Європейський Союз розпочали переговорний процес щодо укладення нової угоди між Україною та ЄС. Уже 9 вересня 2008 р. на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Відповідно до домовленостей, досягнутих у ході Паризького саміту Україна – ЄС, у 2009 р. сторонами був розроблений та схвалений Порядок денний асоціації, який замінив «План дій Україна – ЄС» та поставив собі за мету слугувати орієнтиром для проведення реформ в Україні у процесі підготовки імплементації майбутньої Угоди про асоціацію.

На 15-му Саміті Україна – ЄС, що проходив у Києві 19 грудня 2011 р., переговори щодо майбутньої Угоди про асоціацію завершилися, а вже 30 березня 2012 р. текст майбутньої Угоди був парафований главами переговорних команд України та ЄС.

13 березня 2014 р. Верховна Рада України схвалила Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою підтверджується незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства

в ЄС. Було відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з державами-членами ЄС, має право подати заявку на набуття членства у ЄС відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз. Цією Постановою Верховна Рада України рекомендувала низку першочергових кроків у сфері європейської інтеграції, передусім у контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Згодом, 21 березня 2014 р. було підписано політичну частину Угоди про асоціацію, а економічну частину – 27 червня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент 16 вересня 2014 р. синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності 1 вересня 2017 р.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р. є міжнародно-правовим документом, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

З підписанням та подальшою ратифікацією даної Угоди відносини між Україною та Європейським Союзом почали розбудовуватися в якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції. Під час підписання Угоди про асоціацію та під час її ратифікації було зроблено відповідні заяви, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Підтвердження даного напрямку зовнішньополітичної діяльності нашої держави стало те, що 7 лютого 2019 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північно-атлантичного договору)». Метою запропонованих Законом змін є законодавче закріплення в Конституції України

цивілізаційного вибору, європейської ідентичності Українського народу та незворотності стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Вважається, що розвиток діалогу між Україною та Європейським Союзом сприятиме утвердженню таких процесів, як гарантування політичної стабільності в Україні і на всьому Європейському континенті; забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй; зміцнення демократичних засад в українському суспільстві.

У контексті стратегії України на європейську інтеграцію *політичну консолідацію* слід розглядати у двох площинах:

– Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. З одного боку, вона включає всебічне входження України в європейський політичний (у тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), правовий, економічний, інформаційний, культурний простір. З іншого – ідентифікацію політики Європейського Союзу щодо України. У цьому контексті важливим є співробітництво з Комісією ЄС, Європейським парламентом та іншими загальноєвропейськими інституціями, а також поглиблення відносин з окремими державами-членами ЄС. Істотною складовою зовнішньополітичної консолідації слід вважати згоду ЄС на поступове залучення України до регіональних ініціатив ЄС, а також відповідних форм політичного діалогу, партнерства та співробітництва ЄС з державами-асоційованими членами ЄС та іншими державами. Одним із реальних внесків на шляху до зближення політичних позицій України та Європейського Союзу було б досягнення згоди щодо спільної позиції з глобальних міжнародних питань, залучення України до спільних дій ЄС, а також вироблення і прийняття спільних позицій та проведення спільних дій України та ЄС.

– Внутрішньополітична консолідація базується на виборі, зробленому українським суспільством на користь

інтеграції до Європейського Союзу. Вона включає, насамперед, зміцнення демократії та верховенства права в державі. Європейська інтеграція сприятиме становленню громадянського суспільства в Україні і дальшому формуванню української політичної нації як повноправного члена сім'ї європейських націй. Важливим елементом внутрішньої консолідації є формування у суспільстві прихильності до ідеї набуття у майбутньому членства в ЄС як реальної можливості забезпечити гідне майбутнє для України та її громадян.

Не менш важливим є *економічний чинник* як передумова європейської інтеграції України. Глобалізація світового господарства, уніфікація національних економік на засадах СОТ (Світової організації торгівлі), економічні тенденції в європейських державах, потенційна взаємовигідність вільної торгівлі є важливими факторами економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною і ЄС.

Питання реалізації *політики безпеки* також є важливим елементом інтеграційних процесів. Безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки ґрунтується на тому, що розвиток і зміцнення Європейського Союзу поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах.

Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для Європейського Союзу та його повноправних та асоційованих держав-членів. Кооперативна безпека має стати для України гарантією власної безпеки.

Розвиток співпраці України з Європейським Союзом у рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Спільної європейської політики з питань безпеки та оборони сприятиме також зміцненню конкурентоспроможності української оборонної промисловості; впровадженню принципів, правил та механізмів, що забезпечують відкритість, прозорість доступу продукції цієї галузі на внутрішньому ринку ЄС та запобігають її дискримінації; прискореному виходу і закріпленню українських виробників товарів та

послуг у пріоритетних міжнародно-спеціалізованих галузях і секторах економіки та значній диверсифікації військово-технічних та науково-технічних зв'язків. Розвиток такого співробітництва надасть змогу зберегти орієнтацію на сучасні системи загальноєвропейського виробництва. Основним напрямом реалізації експортного потенціалу України у відносинах з державами-членами ЄС може стати перетворення виробництв, безпосередньо пов'язаних з науково-технічними досягненнями, в яких Україна займає провідні позиції, у пріоритетні галузі, орієнтовані на експорт.

Безперечно важливим є також *соціальний напрям* співпраці України з Європейським Союзом. Адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем страхування, охорони праці, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС і поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення.

Даний напрям інтеграційного процесу повинен здійснюватися у рамках загальнодержавної програми реформ з активним залученням інституцій та програм Європейського Союзу та його держав-членів і першочерговим спрямуванням технічної допомоги ЄС саме на адаптацію соціальної політики.

Поряд із згаданими напрямками європейської інтеграції, *культурно-освітній та науково-технічний* займають особливе місце, що зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес у відповідному напрямі полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейському Союзі. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення

в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Важливою для України є *галузева співпраця*, що являє собою координацію і взаємодію з Європейським Союзом у конкретних галузях і сферах господарської діяльності. Галузева співпраця включає такі сфери, як магістральні газо- та нафтопроводи, електроенергетичні та інформаційні мережі, співробітництво у галузі юстиції, протидії злочинності, у митній справі, науково-дослідницькій, промисловій та сільськогосподарській сфері тощо. Окремим і винятково важливим напрямом галузевого співробітництва є співробітництво в галузі використання атомної енергії в мирних цілях.

Україна та Європейський Союз визначають охорону навколишнього середовища як одним із головних напрямів співпраці і актуальною проблемою для України, зумовленою не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але й загальним станом довкілля в Україні. У результаті співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища має привести до створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору.

Створення умов для набуття Україною членства в Європейському Союзі означає, насамперед, необхідність проведення відповідних реформ з поступовим досягненням відповідності «Копенгагенським критеріям».

Головні напрями досягнення відповідності «Копенгагенським критеріям» можна визначити наступні:

- демократія та верховенство права (реформування судових органів, прокуратури, Служби безпеки України тощо);
- права людини і захист національних меншин (питання щодо статусу державної мови, міграційна політика і відповідні інституції, приєднання до основоположних міжнародних конвенцій у зазначеній галузі тощо);
- економічна політика (подолання бідності; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному

зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва тощо);

– здатність виконувати зобов'язання, що випливають із членства в Європейському Союзі (внутрішній ринок; економічні та бюджетні питання; політика розвитку галузей; економічна та соціальна взаємодоповнюваність; якість життя та охорона навколишнього середовища; юстиція та внутрішні справи; зовнішня політика тощо).

«Копенгагенські критерії» є незмінними для кожної з держав-кандидатів на вступ до Європейського Союзу і з урахуванням євроінтеграційних прагнень України обов'язкові і для неї. Кожен з цих напрямів охоплює у свою чергу значну кількість конкретних заходів, які мають забезпечити повноцінне виконання Україною зобов'язань, пов'язаних з її майбутнім повноцінним членством в ЄС.

Зрозуміло, що вступ України до Європейського Союзу – це питання перспективи, яке залежить від багатьох факторів. Зокрема, як від ефективності внутрішніх реформ, так і від трансформаційних процесів всередині ЄС. Отже, у найближчій перспективі Україну на євроінтеграційному шляху очікує повсякденна, кропітка робота з імплементації Угоди про асоціацію, що рухає країну на шляху до ЄС. Однак, і що найважливіше, можна стверджувати, що Україна пройшла етап вибору між європейським і євразійським векторами розвитку держави.

На сьогоднішній день для України вступ до Європейського Союзу залишається метою, задля досягнення якої здійснюється активна діяльність в політичній, правовій, економічній та інших сферах. Задля цього Україна повинна скористатися досвідом центральноевропейських країн та країн Балтії в питанні здійснення адаптації законодавства. Президент, Верховна Рада і Кабінет Міністрів України повинні в цьому питанні працювати на випередження,

не чекаючи від Європейського Союзу перших кроків до поглиблення інтеграції, самостійно здійснювати процес адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Україна повинна не тільки реалізовувати конкретні вимоги ЄС, використовувати запропоновані ним інструменти співпраці, але й висловлювати ідеї та розробляти власні стратегії щодо досягнення цілей, яких вона прагне, а також строки їх реалізації.

Необхідною умовою є забезпечення політичної стабільності у державі, яка має принципове значення для будь-якої країни, що намагається стати членом ЄС. Слід усвідомити, що політична культура Європейського Союзу – це культура компромісів, взаємних поступок і досягнення порозуміння на багатьох політичних рівнях. На відміну від Європи, політична культура України все ще визначається нездатністю до досягнення злагоди, схильністю до конфронтаційних механізмів вирішення конфліктів. Нестабільна політична ситуація створює негативний імідж, який стає перепорою для налагодження більш продуктивного діалогу з ЄС.

Реалізація цих і пов'язаних з ними вимог сприятиме наближенню України до правових, економічних і соціальних стандартів, а відтак до реалізації її стратегічної мети щодо вступу до Європейського Союзу.

Контрольні питання:

Охарактеризуйте зміст терміну «євроінтеграція».

Назвіть основні передумови європейської інтеграції.

Сформулюйте основні ідеї, які існували щодо створення «об'єднаної Європи».

Розкрийте основні етапи формування Європейських Співтовариств і Європейського Союзу.

Дайте історико-правову характеристику Конституції для Європи.

Назвіть символи ЄС.

Розкрити зміст теорії пояснення правової природи ЄС.

Дайте визначення «Європейський Союз».

Вкажіть на основні цілі Європейського Союзу.

Охарактеризуйте зміст «Копенгагенських критеріїв».

Визначте хронологію розширення Європейського Союзу.

Розкрийте внутрішню організаційну будову Європейського Союзу.

Сформулюйте основні риси, які характеризують інституційний механізм Європейського Союзу.

Розкрийте зміст процесу адаптації законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Визначте роль і значення «Плану дій Україна – ЄС» у досягненні євроінтеграційних цілей України.

Рекомендована література:

Основна:

1. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу: підручник; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2012. 390 с.

2. Баймуратов М. О., Хоббі Ю. С. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами: монографія. Суми : Університет. кн., 2013. 300 с.

3. Войцеховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків : ХНУВС, 2020. 544 с.

4. Даниленко Л. І. Поліщук І. В. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України : навчально-методичні матеріали Київ : НАДУ, 2013. 132 с.

5. Дахно І. І. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ : Центр учб. літ., 2018. 415 с.

6. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: монографія / НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц.

Самоврядування / за заг. ред.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк. Київ : Ред. журн. «Право України»; Харків : Право, 2013. Вип. 15. 336 с.

7. Лисенко О. М., Муравйов В. І., Святун О. В. та ін. Європейське право: право Європейського союзу. У 4-х книгах. Книга перша: Інституційне право Європейського союзу. Київ: ІнЮре, 2015. 312 с.

8. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до європейського Союзу : монографія / за заг. ред. І. В. Яковюка. Київ : Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с.

9. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС: монографія. Харків : Право, 2018. 528 с.

10. Мальська М. П. Основи європейської інтеграції. Київ, ЦУЛ, 2015. 320 с.

11. Основи права Європейського Союзу: підручник / за ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2018. 456 с.

12. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р. А. Петрова. Київ : Істина, 2017. 384 с.

13. Тетарчук І. В. Європейське право (право Європейського Союзу): навчальний посібник для підготовки до іспитів. Київ : ЦУЛ, 2016. 158 с.

14. Тюшка А. В. Договір про Конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2007. 228 с.

Додаткова:

1. Бондарчук Л.В., Литвинюк Л.В., Дорох А.В. Європейський Союз та основні етапи його створення, наслідки та механізм взаємодії. *Young Scientist. Економічні науки*. 2018. № 5 (57). С. 681-684.

2. Заява Верховної Ради України «Про започаткування переговорів Україною та ЄС щодо укладення нового базового договору» : схвалена Постановою Верховної Ради України від 22.02.2007 р. № 684-V // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-16> (дата звернення: 13.04.2020).

3. Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 13.04.2020).

4. План дій «Україна – Європейський Союз» (Європейська політика сусідства) : схвалений Розпорядженням Кабінету Міністрів України 12.02.2005 р. № 36-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693 (дата звернення: 13.04.2020).

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору : закон прийнятий Верховною Радою України від 07.02.2019 № № 2680-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 13.04.2020).

6. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон прийнятий Верховною Радою України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 13.04.2020).

7. Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі : Постанова Верховної Ради України від 13.03.2014 р. № 874-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-18> (дата звернення: 13.04.2020).

8. Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин : Постанова Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 р. № 581-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12> (дата звернення: 13.04.2020).

9. Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом : схвалені Постановою Верховної Ради України від 28.11.2002 р.

№ 299-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-15> (дата звернення: 13.04.2020).

10. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 04.02.2005 р № 115, схвалена Постановою Верховної Ради України від 04.02.2005 р. № 2426-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492 (дата звернення: 13.04.2020).

11. Програма інтеграції України до ЄС : затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00> (дата звернення: 13.04.2020).

12. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України : схвалена Європейською Радою 11.12.1999 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492 (дата звернення: 13.04.2020).

13. Стратегія інтеграції України до ЄС : затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98> (дата звернення: 13.04.2020).

14. Угода про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони : підписана між Україною та Європейським Союзом 27.06.2014 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 13.04.2020).

15. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами : підписана 14.06.1994 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 13.04.2020).

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Підручник

*За заг. ред. доктора юрид. наук, професора,
академіка Національної академії правових наук
Бандурки О.М.*

Комп'ютерна верстка: *Є. Онишко*

Підписано до друку 18.06.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Century Schoolbook. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 38,63. Наклад 300 прим. Зам. № 20-49.

Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59
Тел.: (057) 700-37-30

E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.